

gének a módosulásáról beszélnek a Célia-versek, hiszen ezekkel az énekekkel érkezett el Balassi versművészetének végső állomásához, az autonóm szövegvers megteremtéséhez. A versjelentés ezekben a versekben — véleményünk szerint — nem mérséklődött, hanem módosult, már nem annyira a közvetlen logikai szférában fogalmazta meg a költő, hanem jobbra a szöveg zenei-képi elemeivel sugallta.

Komlövöski Tibor

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. (Összeáll.: Keserű Bálint.) Szeged 1971. Kiadja: JATE Bölcsészettudományi Kara. 178 l.

Egyetemünk intézeti kiadványainak történetében újszerű s több szempontból is figyelemre méltó megoldással jelentkezett a József Attila Tudományegyetem I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének munkaközössége. A Herepei János (1891—1970) emlékének szentelt kettős kötet tematikus szám: nem kevesebb mint 21 tanulmányt foglal magába, melyek mind az elhunyt tudós szakterületéhez, az 1550—1750 közé eső két évszázad magyar irodalom- és művelődéstörténetéhez kapcsolódnak. Herepei szellemi örökségének megbecsülését azonban nem csupán a közlemények témái jelzik, hanem az Adattár kötetekre történő hivatkozások hosszú sora is. Több szerző közvetlenül az általa feltárt adatokból kiindulva dolgozott, mások az ő eredményeit felhasználták, kiegészítették, vagy legalábbis utalnak rájuk, így a szerkesztői szándék maradéktalanul érvényesül: az egykori barátok és tanítványok méltóképpen — nemcsak nevének feltüntetésével, hanem egész életét betöltő munkájának továbbvitelével — búcsúznak irodalomtörténetünk fáradhatatlan munkásától.

A közreadott tanulmányok látszólag heterogén sora határozott kristályosodási pontokat mutat. Az egyik témakört a protestantizmuson belül jelentkező szellemi mozgalmak magyarországi jelentkezésének és eddig kevésbé méltatott képviselőinek vizsgálata alkotja; ide sorolható a Thoraconymus Mátyásnak, a Wittenbergből kisugárzó filipizmus hazai követőjének szentelt dolgozat (Ötvös Péter), az erdélyi protestáns értelmiség egy jellegzetes képviselőjének, Rozgonyi Sutor (Varga) Jánosnak bemutatása (Tonk Sándor), valamint a puritanizmus magyarországi elterjedésére vonatkozó kutatások. Ez utóbbiak közt szerepel a franekeri magyar Amesi-us-tanítványok disputációinak feltérképezése (Czeglé Imre), az erdélyi puritán iskolai színjátás barokk elemeinek feltárása (Németh S. Katalin) s a Kolozsvárról Bara-

nyába áramló könyvek révén a puritanizmus hódoltságbeli nyomainak kimutatása (Esze Tamás).

A másik, határozottan körvonalazható témakör: a XVI—XVII. századi utazási és peregrinációs irodalom. Kovács Sándor Iván idevágó tanulmányainak sorát ezúttal az utazási irodalom elméletének ismertetésével gazdagítja, s felvázolja a késő reneszánsz peregrináció irodalmából készülő szöveggyűjtemény koncepcióját. További tanulmányok foglalkoznak a Jászberényi Gáspár spanyolországi útjáról készült beszámolóval (Szauder József), Gyulafi Lestár és Miskolci Csulyak István utazásainak adataival (Gernot Nussbächer és Jakó Zsigmond), de ide sorolható a Comenius Újvilág-képét elemző dolgozat is (Wittman Tibor).

Több szerző újonnan előkerült levéltári adatokat dolgoz fel. Legjelentősebb ezek közül az Újfalvi-per jegyzőkönyvének teljes, betűhív közreadása (Keserű Bálint), de érdekes dokumentum az óbudai egyetemre vonatkozó, Heltai által lefordított híradás is (Kulcsár Péter). Kár, hogy a latin szöveg keletkezéséről nem lehet közelebbit tudni. A késő humanizmus légkörének ismeretéhez jelentenek adalékot Ecsedi Báthory István és Rimay János közreadott levelei (Balázs Mihály, Somogyi Dániel), de ugyanilyen értékes a Zrínyiek erdélyi kapcsolatait dokumentáló (Bácskai Antal), valamint az ifj. Pápai Párizra és Bethlen Miklórra vonatkozó levelezés (Gál István, Jankovics József).

A tanulmányok által átfogott időszak körképét színesíti még egy kuruc kori vers szövegtörténetének (Tarnóc Márton) és Heltai 56. meséje egy motívumának (Olasz Sándor) vizsgálata, egy helyesírástörténeti elemzés (Szabó T. Attila) s a Bellarmin-fordító Tasi Gáspár munkásságának szentelt tanulmány (Holl Béla).

A kötet jelentős pozitívuma a fiatal (ré-szint egyetemista) szegedi kutatók munkájának bemutatása. Igaz, mutatkoznak még írásaik színvonalában egyenetlenségek, néhány esetben a hiányosan fennmaradt adatok mozaikja nem áll össze egységes képpé, melyből maradandó következtetések lennének levonhatók; vizsgálódásaik, anyagfeltárásaik azonban nem is a kutatások lezárásának igényével lépnek fel, sokkal inkább azok útvo-nalának kijelölését célozzák. Keserű Bálint szerkesztői munkája, a különböző dolgozathoz fűzött megjegyzései érezhetően irányt szabnak, gondolatot ébresztenek, és segítő kritikával lendítik előre a fiatalok munkáját. Így zárkóznak fel írásaik a neves irodalomtörténészek munkáihoz, s így alakul a kötet sajátos jellegű egysége.

Határozott profilú, szilárd vizsgálódási pontok köré szerveződő tanulmányok sora a szegedi Acta; de ugyanez veszélyt is rejt

magába: vajon az értékes adatfeltáró és hatáskutató munka mellett nem sikkad-e el az esztétikai értékek iránti fogékonyság? Vajon nem kellene-e a jobbra művelődés-történeti adalékok feltárása mellett a következő hasonló jellegű köteteket esztétikai-értékelő elemzésekkel is gazdagítani? Mert az értékes kezdeményezés folytatását igényel: a kötet eredményei igazolják, hogy időnként érdemes a korszak kutatóit összefogva, tematikus számat összeállítani.

Herepei János munkássága: múltunk szellemi mozgalmaira, társadalmi és művelődési helyzetére vonatkozó adatok gazdag tárháza. A most ismertetett tanulmánygyűjtemény is bizonyítja, hogy a szegedi irodalomtörténeti tanszék e gazdag örökségnek méltó letéteményese.

Bitskey István

Deák Farkas: Fogságom története. Az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Kovács József. Bukarest 1972. Kriterion K. 205 l. (Téka-sorozat.)

A bukaresti Kriterion Könyvkiadó ismét érdekes, múltat idéző könyvet tett a történelem jobb megismerésére vágyó olvasók asztalára, amikor az eredeti 1869-es pesti kiadás utánnyomásával újra megjelentette Deák Farkas emlékiratát. A kor, melynek az író szenvedő — börtönbüntetést szenvedő — alanya volt, és melybe e könyv elvezet, a Habsburg-birodalom forradalom utáni, új forradalomtól rettegő, megtorló és preventív intézkedéseinek nyomasztó világa. — Deák Farkas nem volt „történelmi személyiség” abban az értelemben, hogy nevét mindenkinek ismernie kellene; olyan jelentős író sem vált belőle, hogy ezáltal tarthatna számat általánosabb hírnévre az utókor előtt. Ki volt hát mégis? E kérdésre adandó válaszként idézzük Kovács József igen jól tájékozott előszavának néhány életrajzi vonatkozását: „Hírlapíró, író, történész, színműfordító és színműri, drámabíráló, rőpiratíró és fordító, szabadságharcos, a népek barátságát sürgető közéleti személyiség . . . . 1832. április 4-én született Marosvásárhelyen . . . a forradalom elfojtása után . . . a Makk-féle összeesküvésben való részvétel gyanújával 1852-ben letartóztatják.” A *Fogságom története* a rabság öt esztendejének embert próbáló gyötrelmeit, fizikai, de még inkább lelki kínjait és erőfeszítéseit idézi fel, hirdeti az emberségbe, a tudásba vetett hit megőrzésének a fogoly számára a megmaradással egyet jelentő feltételét s az idegen, ellenséges világban a rokonlelkek, barátok feltalálásának, a külvilággal való kapcsolat megteremtésének lélekmentő—életmentő szerepét. Nem csupán

és nem is elsősorban elvi—elméleti szinten teszi ezt, inkább a sorok közül kiolvashatóan. A szabadulás után tizenkét esztendővel kiadott emlékirat távolságot is teremtő leíró—elbeszélő fejezetei mögül mindenkor átsugárzik a szenvedéseket enyhítő humánus döntő szerepe a lélek épségének megőrzésében, közvetítse ezt a humánusot akár az olvasás, a tanulás — mint Goethe és Schiller művei vagy az ekkor megismert szocialista-kommunista eszmék —, az együtt raboskodók közösséggé formálódása vagy egyes embereséges felügyelők, parancsnokok gesztusai. És mindezeket túl az a felismerés, hogy az üldözöttek nincsenek egyedül, mert a Habsburg-elyomás ellen széles társadalmi rétegek éreznek velük együtt, és a börtön falain kívül is sokan segítik a fogságban sínylődőket. Deák Farkas e művének történelmi atmoszféra-teremtő szerepe ez utóbbi mozzanat következetes kiemelése révén válik különösen jelentőssé.

Jól rendszerezett, nagyfokú tudatossággal szerkesztett írás a *Fogságom története*. Tizennégy fejezet öleli fel az öt esztendő négy állomásának — Marosvásárhely, Szeben, Gyulafehérvár és Josefstadt börtöneinek — helyzetismertető-elemző rajzát. Az epikumon, a pontos, szemléletes környezetfestésen és életmód-bemutatáson túl néhány, a kortól és helyzettől is determinált, éles kontúrokkal felvázolt jellemképet is kapunk, de kiemelésre mégis a szerző reflexióiból választanánk ki egyet. Az a férfi, aki ifjú korában „csak” ismerte a Habsburg-ellenes európai méretű szervezkedés tervét, aktív szerepet nem kapott benne és mégis, sokévi börtönre ítélték, visszatekintő írásában a haladás ügyének elkötelezett politikusi elhivatottság nagyszerűsége mellett szárnyaló szavakkal lelkesít. „Csodálatos pálya az a politikai — írja a X. fejezetben —. Aki úgy van alkotva, hogy a közéletben és bármilyen kicsinyben a politikai szereplésben találja fel működési terét — s a közjót és annak előmozdítását tűzi ki célul —, ha egyszer megízlelé a lélek bensejéből származó igaz hitet, s a tudomány és tapasztaláson alapuló meggyőződést követő siker gyönyörét: többé sose tud e pályától menekülni! Jöhet a legnagyobb vész, vihar, szenvedés, kétely, csüggedés, óriási akadályok, börtön, verpad, kétségbeesés, bitófa, száműzetés, örültség fenyegethet, az igazhívó politikus sohase fog eltántorodni, sohase fogja magát megtagadni!” — Igaz hit, tudomány és tapasztalás — korszerű eszmék, jelenünkhöz is szólnak. Mint ahogyan mainak érezzük e tárgyilagos hangvételű börtönnapló minden sorából kifetesző biztos ítéletet emberségről és embertelenségről.

Tamás Anna